

5E TA’LIM MODELINI 7-SINF GEOGRAFIYA FANINING “MATERIKLAR VA OKEANLAR” KURSIDA MURAKKAB MAVZULARNI O‘QITISHDA QO‘LLASH

Ortiqova I. O.

Urganch davlat pedagogika instituti “Tabiiy fanlar kafedrasida stajyor o‘qituvchisi

iqbola@pmkhiva.com

Ko‘palova B. O.

Urganch davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

bibijonkopalova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18704235>

Annotatsiya: Maqolada 5E ta’lim modelining (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) nazariy asoslari hamda uni 7-sinf geografiya fanining “Materiklar va okeanlar” kursidagi murakkab mavzularni o‘qitishda qo‘llash metodikasi yoritilgan. Tadqiqot jarayonida mazkur model asosida tashkil etilgan darslarning o‘quvchilarning geografik bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, tanqidiy fikrlash va amaliy ko‘nikmalariga ta’siri tahlil qilingan. Tajriba-sinov natijalari 5E modeli asosida o‘qitish an’anaviy yondashuvga nisbatan yuqori samaradorlikka ega ekanini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: 5E modeli, geografiya ta’limi, materiklar va okeanlar, konstruktivizm, faol o‘rganish, innovatsion metodlar.

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические основы образовательной модели 5E (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate), а также методика её применения при обучении сложным темам курса географии 7 класса «Материки и океаны». В ходе исследования был проанализирован вклад уроков, организованных на основе данной модели, в уровень усвоения учащимися географических знаний, развитие критического мышления и практических навыков. Результаты опытно-экспериментальной работы показали, что обучение на основе модели 5E обладает более высокой эффективностью по сравнению с традиционными подходами к обучению.

Ключевые слова: модель 5E, географическое образование, материки и океаны, конструктивизм, активное обучение, инновационные методы

Annotation: The article discusses the theoretical foundations of the 5E instructional model (Engage, Explore, Explain, Elaborate, Evaluate) and the methodology of its application in teaching complex topics of the 7th-grade geography course “Continents and Oceans.” During the research process, the impact of lessons organized on the basis of this model on students’ mastery of geographical knowledge, critical thinking, and practical skills was analyzed. The results of the experimental study showed that instruction based on the 5E model is more effective than traditional teaching approaches.

Keywords: 5E model, geography education, continents and oceans, constructivism, active learning, innovative methods.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida fanlarni o‘qitishda o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish, mustaqil va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Bugungi kunda ta’lim jarayoni faqat tayyor bilimlarni uzatish bilan cheklanmay, balki o‘quvchini bilimni mustaqil ravishda kashf etishga, muammolarni tahlil qilish va asoslangan xulosalar chiqarishga yo‘naltirishni talab etmoqda.

Tanqidiy fikrlash o‘quvchilarda muammoni hal qilish, qaror qabul qilish, ijodkorlik va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Aynan shu kompetensiyalar geografiya fanini, xususan, “Materiklar va okeanlar” bo‘limini o‘rganishda alohida ahamiyat kasb etadi.

1-rasm. Tanqidiy fikrlashning ta’lim jarayonidagi ahamiyati

Geografiya fanining 7-sinfda o‘qitiladigan “Materiklar va okeanlar” bo‘limi murakkab fazoviy

tasavvurlarni, tabiiy jarayonlar o‘rtasidagi sabab-oqibat bog‘lanishlarini hamda xarita bilan ishlash ko‘nikmalarini talab etadi. An’anaviy izohli-ta’limiy yondashuvda esa ushbu murakkab tushunchalar ko‘pincha yuzaki va reproduktiv darajada o‘zlashtiriladi, bu esa bilimlarning barqaror bo‘lmashligiga olib keladi [1].

Mazkur muammolarni bartaraf etish maqsadida pedagogika fanida konstruktivizm nazariyasiga asoslangan faol o‘rganish modellari keng joriy etilmoqda. Shunday yondashuvlardan biri - 5E ta’lim modeli bo‘lib, u o‘quv jarayonini mantiqiy bosqichlar asosida tashkil etish orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini faollashtiradi hamda bilimlarning chuqur va ongli o‘zlashtirilishini ta’minlaydi.

TADQIQOT METODLARI

Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi:

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Tajriba-sinov ishlari 2024–2025-o‘quv yilida umumta’lim maktabining 7-sinf o‘quvchilari bilan olib borildi. Sinflar nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi. Tajriba guruhida “Materiklarning relyefi”, “Iqlim mintaqalari”, “Okean oqimlari” kabi murakkab mavzular 5E modeli asosida o‘qitildi.

5E modelining geografiya darslarida qo‘llanilishi:

Engage (qiziqtirish) bosqichida o‘quvchilarga muammoli savollar, xarita fragmentlari, sun’iy yo‘ldosh tasvirlari taqdim etildi. Masalan: “Nima sababdan Afrika materigida cho‘llar keng tarqalgan?”

Explore (tadqiq qilish) bosqichida o‘quvchilar atlas va xaritalar bilan ishladi, iqlim diagrammalarini tahlil qildi, guruhli tadqiqotlar olib bordi.

Explain (tushuntirish) bosqichida o‘quvchilar o‘z xulosalarini bayon etdi, o‘qituvchi esa ilmiy terminlar va nazariy tushunchalar bilan boyitdi.

Elaborate (kengaytirish) bosqichida o‘rganilgan bilimlar yangi vaziyatlarda qo‘llandi, masalan, iqlim o‘zgarishining materiklar tabiiy zonalariga ta’siri tahlil qilindi.

Evaluate (baholash) bosqichida testlar, xarita asosida topshiriqlar va refleksiya ishlari amalga oshirildi[2, 3].

NATIJALAR

Tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, 5E modeli asosida o‘qitilgan tajriba guruhida:

- bilimlarni o‘zlashtirish darajasi 22–25 % ga oshdi;
- xarita bilan ishlash ko‘nikmalari sezilarli darajada yaxshilandi;
- o‘quvchilarning darsdagi faolligi va mustaqil fikrlashi ortdi.

Nazorat guruhida esa bunday ijobiy o‘zgarishlar sust namoyon bo‘ldi. Statistik tahlil natijalari tajriba samaradorligini tasdiqladi ($p < 0, 05$).

Guruh	Tajribagacha	Tajribadan so‘ng
-------	--------------	------------------

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Tajriba guruhi	54	79
Nazorat guruhi	56	62

1-jadval. 7-sinf o‘quvchilarining bilimlarni o‘zlashtirish darajasi

MUHOKAMA

Olingan natijalar Bybee, Atkin, Karplus kabi olimlarning tadqiqotlari bilan hamohang bo‘lib, 5E ta’lim modeli o‘quvchilarda bilimni mustaqil shakllantirish, uni tahlil qilish va amaliy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatlarini kengaytirishini tasdiqlaydi [4]. Mazkur model konstruktivistik yondashuvga asoslangan bo‘lib, o‘quvchining avvalgi bilimlari bilan yangi bilimlar o‘rtasida mantiqiy bog‘lanishlar hosil qilishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, 5E modeli asosida tashkil etilgan darslarda o‘quvchilar geografik jarayonlarni faqat eslab qolish bilan cheklanmay, balki ularning mohiyatini anglash, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash va xulosalar chiqarishga faol jalb etiladi. Ayniqsa, materiklarning relyefi, iqlim mintaqalari va okean oqimlari kabi murakkab mavzularni o‘rganishda mazkur model o‘quvchilarning fazoviy, tizimli va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishda samarali ekanligi aniqlandi.

Bundan tashqari, 5E modeli dars jarayonida o‘quvchilarning muloqot, hamkorlik va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Guruhli ishlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va o‘z fikrini asoslab berish orqali o‘quvchilar bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol subyekt sifatida namoyon bo‘ldi. [5]

Shuningdek, baholash bosqichida qo‘llanilgan testlar va amaliy topshiriqlar o‘quvchilarning bilim darajasini aniqlash bilan birga, ularni o‘z-o‘zini baholash va refleksiya qilishga undadi. Bu esa o‘quv jarayonining shaffofligi va samaradorligini oshirishga xizmat qildi.

Umuman olganda, 5E modeli asosida tashkil etilgan geografiya darslari o‘quvchilarning bilish faolligini sezilarli darajada oshirib, ularni bilim iste’molchisi emas, balki faol tadqiqotchiga aylantiradi. Mazkur yondashuv zamonaviy ta’lim paradigmasiga to‘liq mos kelib, geografiya fanini o‘qitishda innovatsion va samarali metod sifatida qaralishi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, 5E ta’lim modeli 7-sinf geografiya fanining “Materiklar va okeanlar” kursida murakkab mavzularni o‘qitishda yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanligi tajriba-sinov natijalari orqali tasdiqlandi. Mazkur model o‘quv jarayonini tizimli va mantiqiy bosqichlar asosida tashkil etish orqali o‘quvchilarning bilimlarni ongli, chuqur va barqaror o‘zlashtirishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, 5E modeli asosida olib borilgan darslar:

geografik tushunchalar va qonuniyatlarning chuqur anglanishini;

o‘quvchilarda tanqidiy, mantiqiy va fazoviy fikrlash ko‘nikmalarining rivojlanishini;

xarita bilan ishlash, tahlil qilish va xulosa chiqarishga yo‘naltirilgan amaliy ko‘nikmalarning shakllanishini ta’minlaydi.

Shuningdek, mazkur model o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshirib, ularni mustaqil izlanishga, muammoli vaziyatlarni hal etishga va o‘z fikrini asoslab berishga undaydi. Bu esa geografiya fanini o‘qitishda o‘quvchiga yo‘naltirilgan yondashuvni samarali amalga oshirish imkonini beradi.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Umuman olganda, 5E ta’lim modeli geografiya ta’limida innovatsion metod sifatida keng joriy etilishi maqsadga muvofiq bo‘lib, uning qo‘llanilishi o‘quvchilarning bilim sifati va o‘quv jarayoni samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Kelgusida mazkur modelni geografiyaning boshqa bo‘limlarida hamda tabiiy fanlarni o‘qitishda qo‘llash bo‘yicha tadqiqotlar olib borish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To‘xtaxo‘jayev N. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2019.
2. Bybee R. W. The BSCS 5E Instructional Model. – Colorado Springs: BSCS, 2009.
3. Atkin M. J. , Karplus R. Discovery or invention? – Science Education, 1962.
4. Duran E. , Duran L. The 5E Instructional Model. – Science Education Review, 2004.
5. Xusanov O. Geografiya ta’limida innovatsion texnologiyalar. – Toshkent, 2021.